

ŠTO ČINI OTOČNOST?

Vladimir Skračić

Vladimir Skračić

Veslačka 10, 23000 Zadar

vskracic@unizd.hr

<https://www.doi.org/10.17234/9789533791968.03>

Hrvati svoju obalu i otoke doživljavaju kao razglednicu snimljenu iz zraka. Taj odnos prema Jadranu i moru na neki način je aktualizirala i tek minula rasprava o Zakonu o pomorskom dobru. Najčešće su se u njoj spominjale plaže i njihova javna dostupnost. Ne mislim da plaže nisu važne, ali zaglušujuća se galama digla uglavnom oko njih. Međutim, za otočane staroga kova i vremena, koji su čitav život ili značajan njegov dio proveli na otoku, ugoda i užitak u morskim radostima što svakako uključuje i dostupnost plaža, nisu bili njihovi primarni interesi. Zato bi na samom početku rasprave trebalo utvrditi da se otočnost i pripadnost otoku mogu i moraju razmatrati s različitih gledišta.

Ako je otočnost neka vrsta pripadnosti otoku, život s njim i na njemu, onda bi najprije trebalo potražiti odgovor na pitanje: tko je onaj koji čini sam sadržaj otočnosti? Naizgled jednostavno, iako je danas mnogo kandidata koji bi se na ovaj ili onaj način mogli naći na popisu kandidata. Ja ću se za ovu priliku uglavnom zadržati na onima koji su to oduvijek i nedvosmisleno bili – to jest na otočanima, bodulima prema tradicionalnom razumijevanju pojma. Tko je i kakav taj otočanin danas i po čemu se on razlikuje, ako se razlikuje, od neotočanina te kako otočanin doživljava svoju otočnost?

U trenutku sveopćih poravnanja i na svim razinama, mislim da je danas gotovo nemoguće, osim po elementima lokalnoga govora, prepoznati otočanina. To da Bračanin uvijek nosi lumbrelu, da Ižani ili Prvićani *viruju u čare*, da svi smatraju kako imaju najbolji sir, vino ili ulje, opća su mjesta i dio globalne otočne kulture koja bi se na nekoj razini analize mogla uključiti i u paradigmatu otočnog identiteta. No, priroda ovoga razmatranja nije takva.

Što čini otočnost?

Otočnost je novi pojam i do unazad nekoliko godina nije se često koristio u znanstvenom diskursu, osim u rijetkim radovima na ovu temu, pisanim na stranim jezicima. Nisam ga nikada čuo ni od jednog otočanina, a izuzetno sam ga rijetko i sam koristio u svojim radovima, s iznimkom u jednom od posljednjih, a taj je bio objavljen upravo na engleskom. No, ovim ne želim osporiti valjanost termina u javnom i znanstvenom prostoru. On je dobar i potreban. Želim samo iskoristiti priliku i kazati da je deficitarna terminologija koja se odnosi na more i otoke ujedno i dokaz našega odnosa prema prema njima. Riječi uvijek nedostaju tamo gdje nema sadržaja ili ako za njega nismo zainteresirani. Istražujući toponimiju zadarskih i šibenskih otoka utvrdio sam da onomastika, jezična disciplina koja pokriva ovo polje, posjeduje kompletiranu terminologiju za sadržaje na kopnu (oronimi, hidronimi, hagonimi, fitonomi, zoonimi...), a nikakvu ili gotovo nikakvu za sadržaje na moru, pod morem i na samoj obalnoj crti. Prijedloge za „morsku“ terminologiju iznio sam u knjizi *Toponomastička početnica* (Skračić, 2011: 124-128).

Osim činjenice da je otok to što jest, to jest kopno sa svih strana okruženo morem - a i ta definicija je podložna raspravi (doživljavamo li Trogir i Tribunj kao otoke?) - sve se drugo ili gotovo sve što je nekada otoke i otočane činilo posebnima i različitima od neotočana, promijenilo. Jer, danas je potpuno jasno da pojmovi kao što su *otočanin*, *otočni identitet*, *javna dostupnost*, na primjer, ne odgovaraju sadržaju koji su pokrivali u trenutku kada su nastaja(ja)li. Jednom riječju, možemo konstatirati da otočnost više ne pripada samo otočanima. A gdje je granica koja dijeli otočnost od neotočnosti i otočane od neotočana, neće biti jednostavno odrediti. Ovim će se pitanjem morati pozabaviti i neki drugi, bolje upućeni u metodologije društvenih istraživanja. No, ono što je jasno i laicima i istraživačima jest to da granica nije samo na moru koje otok razdvaja od kopna ili od susjednog otoka.

Kad govorimo o elementima koji čine otočni identitet, često se spotičemo na otočnost obalnih naselja. Golemi broj posebitosti od koje je sagrađena otočnost nalazimo i u naseljima na susjednom kopnu pa svaki put nije jednostavno prosuditi što pripada otoku, a što kopnu. Pritisak i utjecaji s kopna naročito su dolazili do izražaja u teškim vremenima, tijekom migracija na otoke. Ali, isto tako i tijekom migracija s otoka na kopno u trenutku kada su resursi na otoku postali insuficijentni za opstanak. Te se podudarnosti vide gotovo na svim razinama: od načina gradnje naselja i organizacije života u njima, preko vjerovanja i tradicionalnih poslova, do velikog broja jezičnih sličnosti. Ipak, smatram da podudarnosti na jednoj i drugoj strani ne bi trebale biti kamen spoticanja u analizi. Treba to što je zajedničko ostaviti po strani za neki drugi

pristup, jer postoji dovoljan broj elemenata izvan toga polja podobnih za razgovor o otočnosti.

Otočni paradoks: izolacija i dostupnost

Ako se usredotočimo samo na tradicionalne otočane, a nove svih vrsta ostavimo na trenutak po strani te ako na isti način postupimo i prema drugim ograničenjima, onda bi trebalo vidjeti na koji način otočani danas žive svoju otočnost. Iz osobnog i istraživačkog iskustva znam da je najveća specifičnost otočana u odnosu na sve druge stanovnike u prošlosti bio život u izolaciji, u definiranom prostoru u kojem su bili upućeni samo na sebe i na resurse koji su im bili na raspolaganju na otoku ili u moru oko njega. Zbog toga su otočani bili iznimno racionalni u trošenju i inovativni u rješenjima. Poznatih je primjera na pretek, kako individualnih: Zadulin (lov sa svijetlom), Lorini (plivarića), Puratić (vitlo)... tako i specifičnih lokalnih; Kaljani (uzgoj tuna), Krapjani (spužve), Zlarinjani (koralji), Premujani (klesarstvo), Olibljani (drvarstvo), Betinjani (brodogradnja), Silba i drugi otoci (pomorstvo)... Čini se da su najinventivniji bili stanovnici onih otoka kod kojih su kopneni resursi bili najmanji. No, ova se racionalnost, a ponekad i inovativnost, na susjednom kopnu obično doživljavala kao škrtost. Otuda vjerojatno i bezbrojne dosjetke na račun *škrtih bodula*. Škrtost otočana je danas - kako bi se to reklo suvremenim jezikom - dio percepcije o otočanima u cjelini, a osobito o nekima od njih. Ustvari, otočani su tada uzimali od otoka samo ono što im je stajalo na raspolaganju na njemu i u moru oko njega. Moglo bi se kazati suvremenom terminologijom da je riječ o jednoj sastavnici otočnog identiteta, bez obzira na vjerodostojnost percepcije. Danas se takav način postupanja s resursima naziva *održivim razvojem* ili pak *samoodrživošću*. Izolacija u počecima naseljavanja otoka i oblici ponašanja koje je ona uvjetovala, bila je potpuna i s jasno definiranim granicama te je imala izravni utjecaj na identitetska obilježja. *Izolacija*, iako kao riječ potječe iz semantičkog polja „otok“ (*insula* > *isola*) danas više nije takva i trebala bi ozbiljna analiza da se prosudi što je od nje ostalo. A čini se, iz ovako laičke perspektive, da nije mnogo. Osim što se sama svijest otočana umnogome promijenila, promijenila se i dostupnost otočnim resursima koji više nisu samo otočni ili se ne nalaze samo na otoku i moru oko njega.

U raspravu o ovoj temi moglo bi se uključiti i onu drugu – da je tako nazovem - literarnu i romantičarsku izolaciju zaljubljenih u snove o *životu na pustom otoku*. Ne rugam se, budući da je ovaj utopijski zov za srećom u divljini (tako uglavnom autori zamišljaju otok) proizveo prevažna literarna djela. Osim toga ne treba izgubiti iz vida da je i romantičarska izolacija predstavljala, a i danas predstavlja, važno mjesto u percepciji života na otoku te je

izvjesno znatno utjecala na formiranje univerzalnog, a objektivno površnoga stava o ljepoti toga života.

S druge pak strane, ova, da tako kažem, inherentna izolacija, izolacija sama po sebi, bila je, zbog medija u kojemu je plivao otok, poljem neprekidnih i nepresušnih dodira sa svijetom, u tim vremenima najčešće dostupnih morskim putem. Uzrečica glasi: *Prst u more!*, a u prijevodu: more te povezuje s cijelim svijetom. Jer, more je bilo put - kako kaže Vinja (lat. *ponte(m)* hrv. > *put*) kojim su otočani (i ne samo oni, ali ovdje je riječ o njima) bili umreženi u najrazličitije oblike odnosa i utjecaja. Nepregledan bi bio popis svih stvari i običaja, literarnih dostignuća i oblika društvenoga ponašanja koji i danas čine otočnu posebnost, a koji su nam došli morem i vrlo često posredstvom otoka. Zamislim *Muzej prekomorskih dodira* koji bi u svom postavu i edukativnom programu imao bezbrojna svjedočanstva pomorske kulture i kulture uopće, koja su doplovila do naših obala zahvaljujući u znatnoj mjeri i otočanima. A tek jezik! Na popisu od 150 različitih dijelova koji čine i danas tipični jadranski drveni brod (najčešće gajetu) samo je desetak termina izvorno hrvatskih (ovdje ću odmah zbog mogućih nesporazuma reći da i svi drugi termini danas pripadaju korpusu hrvatskoga jezika). A eminentni centri male drvene brodogradnje bili su upravo na otocima: Korčula, Murter (Betina), Mali Lošinj... U tu se paradigmu uklapaju i nazivi za vjetrove, ribarske arti i postupke u ribolovu, nazivi za ihtiofaunu... Najvažnija ribolovišta su po definiciji bila na otocima (Komiža – Palagruža, Sale – Kornati, Sušac, Žirje i bezbrojna druga).

Pomicanje prema obali / Otočnost u nestajanju

Apstrahirajući sve povijesne činjenice i samu povijest naseljavanja, moglo bi se ustvrditi da je pitanje života na hrvatskim otocima pa i same otočnosti na neki način pokrenuto onoga trenutka kad je započeo masovni egzodus s otoka. Priču znamo. Pojavom filoksere i nestankom vinograda, preostali otočni resursi su postali nedostatni za prenapučena naselja. Međutim, za otočnost o kojoj danas govorimo (ili za njezino nestajanje), mnogo je važniji egzodus koji je započeo u 60-im godinama prošloga stoljeća kada se na otocima znatno bolje i sigurnije živjelo. Međutim, tada se počelo bolje i sigurnije živjeti i na obali. Svako poboljšanje standarda na obali negativno se odražavalo na demografske procese na otoku. A tako je nekako i danas. Ako bi se postavilo pitanje zašto je tome tako, logičan odgovor bi bio jednostavan i općevažeći: *bolje je neprijatelj dobromu!* U tadašnjoj državi, u tim godinama, na obali je dovršena dužobalna cesta (magistrala), bezbrojne tvornice, turistički sadržaji, hoteli i kampovi, otvorene mnoge do tada nepostojeće obrazovne institucije... Svega je bilo više,

samo otočnosti manje! Konačno, otvaranjem granica i političkom liberalizacijom postala je dostupnom i mogućnost rada izvan domovine. Ukratko, u sljedećih nekoliko desetljeća obala i kontinent isisali su otočno stanovništvo i to bez ikakve prisile. Mnogi koji su se našli pred dilemom: živjeti u ljepoti izolacije na otoku ili u prednostima sigurnoga boravka na kopnu, izabrali su kopno! Iako najveći broj, sada kopnenih otočana, nije odustao od svoje otočne pripadnosti, sasvim je sigurno da su svi ovi procesi neumitno utjecali na njihovu otočnost, njihova identitetska obilježja.

Proces napuštanja otoka koji je po prirodi stvari najžešće zahvatio male i pučinske otoke s jednim ili najviše dva naselja traje i danas (vidjeti Popis stanovništva iz 2021.) u inačicama koje su na mnogo načina različite od ondašnjih, ali koje su u svojoj dubinskoj strukturi iste. U biti taj proces pokreću isti razlozi kao i prije šezdesetak godina, a mislim da je među njima i dalje najvažniji onaj koji je vrijedio i tada, a to je ljudska priroda kao takva - sigurnost i sveopća dostupnost na prvom mjestu! Slabljenjem egzistencijalne sigurnosti razina svake privrženosti pada pa tako i otočne. Kakva će sudbina toga procesa biti u budućnosti, teško je predvidjeti. Osobno smatram da će promjenom društveno-ekonomskog okvira u kojem živimo i trendova koji su već aktualni, doći, u relativno kratkom vremenu, do preokreta u naseljavanju i iskorištavanju otočnih resursa, no nisam siguran da će taj preokret ići u korist otočana i njihove posebnosti. Štoviše, gotovo sam uvjeren da neće biti tako. Nije ovdje riječ ni o kakvoj ksenofobiji prema budućim otočanima, već o tome da se ni na koji način ne pripremamo za vrijeme koje dolazi.

Voli li Hrvatska svoje otoke?

Hrvatska država, unatoč enormnim ulaganjima u fizičku infrastrukturu (prema nekim podacima više od 4,2 milijarde eura od osamostaljenja), još uvijek ne želi ulagati - vjerojatno zato što ne razumije ni otoke ni otočnost – u nerazmjerno jeftinije projekte nematerijalne infrastrukture. A upravo se ta nematerijalna infrastruktura nalazi u samim temeljima otočne prepoznatljivosti, otočnosti kao takve! Mislim prije svega na ulaganja u obrazovanje, kulturu i znanost, nerazmjerno jeftinija od onih koja se trenutno provode. A prijedlozi za takva ulaganja i programe dolazili su od mnogih upućenih i dobronamjernih autora. Nije možda primjereno da to kažem, no i sam sam u nekima sudjelovao.

Ni akademska zajednica u ovoj stvari nije bez grijeha (kao prorektor za znanost zadarskoga sveučilišta od 2007. do 2011. u tri sam navrata pokušao sazvati prorektore za znanost jadranskih sveučilišta kako bismo pokrenuli razgovor

o specifičnim jadranskim temama i mogućim projektima. Trebam li reći da se tim sastancima nitko nije odazvao?). Ni politika, ni akademska zajednica, ni obrazovne institucije, a u najvećem broju ni široka javnost još nisu prepoznali more, obalu i otoke kao jedinstveno nacionalno, ali ne i nepotrošivo blago. Opće mjesto govora o moru i otocima je turizam. Jedan je dječak s otoka rekao novinarki u dječjoj radio-emisiji: *Što ovi ljudi misle da more služi samo za kupanje?* I čini se da se od toga nismo značajnije odmakli. Turizam i nekritična potrošnja resursa na otočnim i kontinentalnim obalama filoksera su našega doba. Ona neće, kao što ni prava nije, pokoriti u jednom dahu sve obale i otoke. No taj će dan s obzirom na sadašnji odnos prema fragilnim otočnim zajednicama u nestajanju, neminovno doći. Koka koja danas nese zlatna jaja neće živjeti vječno. A kad uginge, mogla bi ostaviti otočane u neprepoznatljivom duhovnom i fizičkom ambijentu bez svijesti o otočnosti i otočnoj pripadnosti. Zato se već sada možemo zapitati kakva će biti identitetska obilježja tih novih bodula i što ćemo im od prebogate nematerijalne i materijalne baštine prenijeti?

Kakav otok otočani žele?

Međutim, u kakofoniji koja vlada oko otoka i otočana, država nije jedini igrač. Mnogo je silnica na djelu, a jednu od najvažnijih čine sami otočani. Sve malobrojniji, oni najčešće nastupaju kao ugrožena vrsta. Čini se, međutim, da je u govoru otočana mnogo toga, ako ne laž, a onda barem hipokrizija. Mnogi bi trebali osvijestiti – kako se to danas kaže – da je i život na otoku poput mnogih odluka u životu, u velikoj mjeri stvar osobnog izbora. A svaki izbor nosi sa sobom i neki rizik! Zbog toga se licemjernim čini govor mnogih otočana, osobito onih koji dolaze u mirovini provesti ostatak života u izolaciji (nakon što su na kopnu ostvarili sve životne ciljeve: mirovinu, stan, školovali djecu...). Sada je njihov ideal postao rodni otok. I to ne bilo kakav otok. Žele živjeti na otoku svoga djetinjstva, ali u sigurnosti suvremenog grada na kopnu. Da tako kažem, žele dovesti obalu na otok: mostom, tunelom, hidroavionom, na bilo koji način. Oduzeti otoku jedinu sastavnicu koja ga još uvijek čini posebnim i različitim od ostatka zemlje – otočnost. I nisu umirovljenici u tome usamljeni. Političari, ponekad i znanstvenici potiču takve ambicije svojim stavovima.

Legitimna je želja svakoga da živi u sigurnosti pa tako i u sigurnosti na otoku. Država je obavezna svojim zakonima to omogućiti svakom građaninu na svakoj točki nacionalnoga teritorija. No, ako je cijena te sigurnosti da se od otoka napravi kopno, onda izvjesno imamo problem. Problem koji možda ne možemo jednostavno riješiti, ali o kojemu bi trebali ozbiljno raspraviti. Opreديلiti se! Još danas ako je moguće. Kakvu Hrvatsku želimo: insularnu ili

kontinentalnu? Ili i jednu i drugu u - recimo tako - razumnoj ravnoteži. Predstavljamo se svijetu kao otočna zemlja (*zemlja s tisuću otoka!*). Uvjeren sam da se s naslova percepcije hrvatske otočnosti slijevaju golema sredstva u državni proračun. I nije u pitanju samo proračun. Bezbrojni drugi, poznati i nepoznati, na toj slici zarađuju. S druge strane, pokušava se svim silama efekt otočnosti neutralizirati upornim nastojanjem da otoci postanu dio kopna.

Osobno se ne nalazim u udobnoj poziciji kad o ovome govorim zato što sam i sam rođen na otoku koji je premošten već duže od 200 godina (zanimljivo, otok Murter o kojemu je riječ, upravo zbog blizine kopna rano se prenapučio te su njegovi stanovnici morali tražiti egzistencijalna rješenja na tada udaljenim i administrativno nenaseljenim Kornatima. Pa ako im se zbog toga što je otok premošten može oduzeti „pravo na otočnost“, činjenica da do svojih posjeda u velikom arhipelagu mogu doći samo brodom, čini ih „najotočnijim pseudotočanima“ na Jadranu. Taj posjed u arhipelagu i na susjednom kopnu (Modrave) šesnaest je puta veći od onoga na matičnom otoku). Treba biti pošten i ustvrditi da trend privlačnosti kopna nije od jučer. Pogledajmo Dubrovnik, Primošten, Rogoznicu, Zadar, Vranjic, Poreč, Rovinj... Sve su to bivši otoci. A ima i drugih koji su vrlo slični njima. Isto tako, njihove recentne inačice: osim spomenutoga Murtera, još Čiovo, Vir, Pag i Krk, sve se izglednijim čini Pašman i Ugljan. Ukratko, i potreba za izolacijom i želja za čvrstom povezanošću s kopnom su u temeljima ljudske prirode. Zaključno bi se moglo reći da treba težiti razumnoj i uravnoteženom postupanju. Kakve će posljedice takvi postupci, ako do njih dođe, ostaviti na otočnost i otočni identitet, trebalo bi biti predmetom kompleksnije analize. Na koncu, ne treba iz vida izgubiti ni to da otočnost i otočna pripadnost same po sebi ne idu nužno ispred drugih ljudskih želja i potreba.

S ovakvim su se dilemama prije nas izvjesno susrele mnoge zemlje u Europi i u svijetu, posebice od trenutka kada su tehničke mogućnosti dopustile vrlo kompleksne građevinske pothvate u mostogradnji i tunelogradnji. Nije dakle riječ o nekoj hrvatskoj specifičnosti. Mnogobrojni su otoci na svijetu postali pseudootoci, a da to u bitnome nije utjecalo na pomorski i otočni karakter tih zemalja (Norveška, Švedska, Finska, Velika Britanija, Grčka...). Riječ je o stavu i o konzistentnom planiranju. Nalazimo se pred istim dilemama kao i oni, ali hrvatska pripadnost moru i otocima nije usporediva s njihovom. Nesumnjivo postoje za to dobri povijesni razlozi, ali i suvremeni nemar. Pojednostavljeno: za sada je dvojba otok ili kopno, odnosno, ni otok ni kopno, osobno, a ne nacionalno pitanje.

Globalizacija i nove komunikacije

Osim spomenute ljudske prirode i želje da se živi u sigurnosti koja kao očekivanu posljedicu pokreće još od davnina nagnuće otočana da se približe obali, važne posljedice u nestajanju otočnosti učinila je globalizacija, a u zadnja dva desetljeća i usavršeni načini komuniciranja na daljinu. Otoci su se među prvima, ako ne i prvi u povijesti, zahvaljujući mediju u koji su ukotvljeni, našli u orbiti globalizacije. Dokaza je na pretek i na svim razinama, od arheologije do literature, folkloru i običaja. Kad je riječ o sigurnosti života na otoku, osobito na malom i udaljenom otoku kakav je na primjer moj u Kornatima, kad je riječ o predviđanju vremena i sigurnosti plovidbe (u svako doba godine), moderne tehnologije su do krajnjih granica ublažile strahove u otočnoj zajednici. Predviđanje vremena, znanje koje je stoljećima upravljalo ponašanjem na kopnu i na moru, znanje od sudbinske važnosti za život otočana, postalo je gotovo nevažna činjenica – zapravo etnološka kategorija. Strah od bilo čega što čovjeka može zadesiti u prostoru udaljenog otoka koji je - znam to iz osobnog iskustva - dramatično obilježavao i obilježio otočane, danas je gotovo neutraliziran. Duge i nesigurne plovidbe proizvele su u svijesti mornara i ribara, najčešće otočana, čitavu paletu jedinstvenih postupanja i običaja: zavjete i zavjetne darove, molitve i procesije brodovima, kapelice po otočnim puntama... Svemu se može pridodati praznovjerje, pučka poezija o moru i anegdota te strah onih na suhom koji čekaju članove svojih obitelji. Oprez i suzdržanost, stanovita blagost i odmjerenost, bile su karakterne osobine otočana. Bahatost nije bila na cijeni.

Gubitku otočnosti i ne samo otočnosti u suvremenom kontekstu doprinijele su – kako je već kazano – inovacije svih vrsta. Svijet se komprimirao i vremenski i prostorno – kako se izrazio jedan od sudionika Kolokvija. Sve što se može saznati na bilo kojoj točki planeta može se saznati i na najudaljenijem otoku. Sve se poravnava, standardizira, poopćuje. Napori, strahovi i ingeniozna rješenja koji su trajno obilježili otočane postali su stvar prošlosti, a ponekad i poruge. Zalagati se danas za odgovorno čuvanje i interpretaciju hrvatske pomorske i otočne kulture, za pripadnost moru i arhipelagu, postalo je stvar osobnog izbora!

Jezik – postojani čuvar otočnog identiteta

Kako ova jedinstvena biljka vene i nestaje pokazat ću na samo jednom primjeru iz jezičnih istraživanja na obali i otocima. Već nekoliko godina suradnik sam na projektu pod nazivom *Jezični atlas pomorske i ribarske kulture Dalmacije i Kvarnera - JAPRK* (jezični atlas je popis izabranih lokalnih naziva koji se koriste

na određenom prostoru. U konkretnom slučaju izabrano je 540 termina vezanih za drveni brod i jedro, tradicionalnu plovidbu i stanje mora, pučku prognozu vremena i vjetrove, obalne i podmorske konfiguracije, morske stanovnike, ribarske arti i postupke u ribolovu. Istraživanje se provodi anketiranjem upućenih mještana u ova jezična i semantička polja. *Atlasom* je obuhvaćeno 75 jadranskih naselja na obali i otocima). Evo primjera za ilustraciju: naziv ribe u sistematici zabilježen kao *Dicentrarcus labrax* potvrđen je na hrvatskom dijelu Jadrana u najmanje pet različitih oblika (*agač, brancin, dut, lubin, smudut* s bezbroj varijanata svakog pojedinog naziva). Međutim, pojavom marikulture, uzgoja, opće dostupnosti i prodaje, *Dicentrarcus labrax* se danas na Jadranu gotovo isključivo zove *brancin*. Ostale nazive može još neko vrijeme čuvati lokalna zajednica. Ovakvih je primjera bezbroj, osobito u domeni leksika i naziva napuštenih (i zapuštenih) aktivnosti i predmeta. Standardni jezik moćno djeluje na najjaču sastavnicu otočnosti i otočnog identiteta - na lokalni govor, i neutralizira je sustavno. Pogrešno bi bilo iz ovoga zaključiti da je standardni jezik nepotreban ili ne daj Bože štetan. Daleko smo od toga! No, ako nešto iz ovakvih primjera treba naučiti, onda je to činjenica da se ne poklanja sustavna pažnja lokalnim govorima i općenito lokalnim vrijednostima u obrazovanju.

Unatoč tomu, smatram da je jezik još uvijek najotporniji čuvar otočnosti i otočnog identiteta. Svatko iole upućen životom ili stručnim znanjem u jezične navike govornika na obali bez mnogo će teškoća prostorno locirati nepoznata sugovornika po njegovom govoru i osobito njegovu naglasku. Ako je leksik pod stalnim pritiskom standarda ugrožen kao što smo vidjeli, postoje druge jezične kategorije koje su mnogo otpornije na promjene - prozodija na primjer. One su prtljaga koje se nije lako riješiti čak ni onda kada se na tomu nerazumno nastoji. Riječ je o općejezičnoj pojavi i hrvatski otočni govori u tomu ne predstavljaju izuzetak. Pozitivna je činjenica, međutim, što se, unatoč kolektivnoj nebrizi ili upravo zbog nje, u zadnje vrijeme pojavilo četrdesetak rječnika lokalnih govora. Ne ulazeći u leksikografsku kvalitetu svakoga pojedinačno, treba ustvrditi da je to golemi zalag za očuvanje jadranskoga leksika. Redom je riječ o individualnim pothvatima, no treba reći da su se i neke institucije iskazale svojom potporom. Isto tako upada u oči da su među novim lokalnim rječnicima najčešći oni s područja čakavskoga narječja. Skriva li taj detalj u sebi i neki odnos prema moru i obali? I s druge strane: želju za afirmacijom njezinih vrijednosti.

Završit ću ovo poglavlje o jeziku i otočnosti anegdotom koju mi je ispričao akademik V. Vinja dok sam još bio njegov student. V. Vinja ima goleme zasluge za proučavanje jadranske ihtiološke i svekolike maritimne baštine. Profesor je rodom Korčulanin i radnja se odvija na korčulanskoj rivi: sjede dva prijatelja i čekaju dolazak s mora, iz ribolova, trećega. Prvi je Mate, rođeni Korčulanin,

drugi je Đuro, umirovljeni žandar stare Jugoslavije oženjen Korčulankom i integrirani Korčulanin – kako bi se to danas reklo - a treći, onaj što ga se čeka, Ante, također Korčulanin. U jednom trenutku kaže Đuro: - *Pogledaj Mate, evo Antin čamac, dolazi.* – *Nije ti to čamac nego barka* – uzvraća Mate. - *Čamac ili barka* – odvrća Đuro – *glavno je da si me razumio.* – *E, nije to tako* - opet će Mate. – *Kako nije kad se razumijemo.* - *E nije* – inzistira Mate pa pita: - *Đuro, znaš li ti što je to anjuš dei* (zaziv na kraju mise *Agnus Dei*). – *Ne znam* – kaže Đuro, a onda nakon stanke, lukavo: - *A znaš li ti Mate što je to?* – *Ne, ne znam ni ja* – odgovara Mate. – *Pa što onda hoćeš, u čemu je stvar?* *E vidiš Đuro* – tumači Mate - *stvar je u tomu da je to meni nešto, a tebi ništa!*

Poučak bi, ako bi ga se tražilo, mogao biti: možda i ne znamo svaki put što je naše, ali zato pouzdano znamo što nije. Je li tako - i s otočnošću i otočnim identitetom?

Kako pomoći očuvanju otočnog identiteta?

Više sam puta, tijekom terenskih istraživanja na otocima, osobito na malim i udaljenim otocima, postavio sebi pitanje: tko uopće ima legitimitet govoriti o otocima i otočnosti? Jesu li to rijetki starci, autentični otočani na odlasku, koji žive *od vapura do vapura* i *od likara do likara*? Ili su to novi otočani (sadašnji i nadolazeći) koji, pozivajući se na načelo da svatko ima pravo živjeti gdje želi i kako želi, ostvaruju svoje interese ne vodeći računa ni o kakvom insularnom okruženju? Jesu li to na koncu ljudi poput mene, po rođenju otočani, koji su sve svoje ciljeve ostvarili na kopnu pa sada s akademske razine i udobne sigurnosti kopna dijele lekcije bodulima o onomu što im je činiti? Jer, iskustvo potvrđuje: otočanima se diže kosa na glavi od svih redom, a osobito onih što dolaze s projektima i strategijama. - *Svaka nova strategija je pet tisuća otočana manje* – rekao je jedan bodul na nekom skupu o budućnosti otoka. A drugi, u jednoj drugoj prigodi, obraćajući mi se izravno i potpuno dobronamjerno: - *Moj sinko, lipo ti govoriš, ali razumi da je va zemja guzicun okrenuta prima moru!*

Što da se radi? Kapacitet autentičnih otočana što zbog starosti i često slabe obrazovanosti, što zbog demografske i političke neznatnosti, nedovoljan je da bilo što pokrene. Kapacitet novih bodula, usmjerenih na vlastiti probitak i u principu bez interesa za tradicionalne vrijednosti otočne zajednice, također ništa ne obećava. Bivši boduli po rođenju, sada s mnogim stečenim kompetencijama imaju intelektualni kapacitet i znanja koja bi mogla biti od koristi, ali ne žive ne otoku. Njih često njihova bivša zajednica, i kada se iskreno za nju zalažu, gleda s prezirom. Otprilike: *što nisu stali doma nego su nan sad došli soliti pamet.*

Zaključak

Otočnost je društveni konstrukt. Ona se općenito određuje u odnosu na kopnenost, ali i u odnosu na različite oblike otočnosti. Sasvim je sigurno da se škotska otočnost razlikuje od grčke ili hrvatske. Isto tako, budući da je društveni konstrukt, ona je podložna dinamičnim promjenama. Otočnost je u minulim vremenima imala drugačije značenje od onoga koje bi joj se moglo danas pripisati. Zato je gotovo nemoguće razmišljati o otočnosti i otočnoj budućnosti. Potpuno je izvjesno samo to da će novi otočani i nova otočnost biti dramatično različiti od današnjih. S druge strane, ma koliko se topila i približavala kopnenosti, vjerujem da se otočnost nikada neće istopiti do neprepoznatljivosti.

Treba li žaliti za svim što se događa, za svim prostornim, materijalnim i nematerijalnim posebitostima otočnosti i otočana? Može li se brza dostupnost, fizička i elektronička, svega i na svakom mjestu pretvoriti u neku prednost? Može li sama – da tako kažem – pozitivna zapuštenost otoka pretvoriti u izvor nadahnuća? Je li stvarno istina, a čini se da jest i ne samo naša nego univerzalna, kako svako iznašašće, svaki prosperitet za sobom ostavlja u ruševinama sustav koji se gradio stoljećima? Trebamo li ravnodušno gledati kako jedan svijet, jedan osobiti identitet nestaje naočigled? Po stoti put se pitam: postoji li snaga koja to rastakanje može zaustaviti? Može li ovaj Kolokvij i njemu slični postati začetkom nekog novoga govora o otocima? Ne znam. Mnogo je vremena prošlo, mnogi su nastojali oko toga da se to ne dogodi. Iskustvo i suvremeni društveni kontekst (koji se spominje u naslovu) ne ostavljaju previše prostora za nadu. No, budući da ona umire posljednja, ponašat ćemo se kao da nije tako. I nastaviti.

Sažetak

Otoci su od davnine, kako pojedinačno tako i kao arhipelazi, jedinstven svijet, ograničen na svoj morem definiran teritorij. Ta je činjenica na odlučujući način odredila otočane i njihovo društveno ponašanje, njihovu pripadnost otoku. S druge strane, nasuprot toj ograničenosti proizvedenoj izolacijom, otočani su, zahvaljujući moru u kojemu je plivao otok, bili u neprestanom kontaktu s tada poznatim svijetom, izloženi najrazličitijim utjecajima koji su stizali do njihovih obala.

Nositelji suvremene hrvatske otočnosti su sve stariji i sve malobrojniji, pod stalnim pritiskom kopna i kopnenih utjecaja. Novi otočani, uglavnom nezainteresirani za tradicionalni način pripadnosti otoku sve su brojniji i sve moćniji. Nivelizatorski faktori svake vrste, od standardnoga jezika do modernih komunikacija, sustavno neutraliziraju preživjele oblike bivše otočnosti. Država, usredotočena na tešku infrastrukturu i bez jasne otočne strategije, zanemaruje „nevažna“, mnogo jeftinija ulaganja, u znanost, kulturu, obrazovanje... koji su u samim temeljima posebnosti fragilnih otočnih zajednica.

Otpornost na promjene u doživljaju otoka i otočnosti sve je slabija. Postoje polja koja, unatoč svemu, još uvijek opstaju. Ne toliko zbog sustavne otočne politike, koliko zbog duboke i rane ukorijenjenosti u otočnu dušu. Takav je primjer jezik koji unatoč depersonalizaciji pod pritiskom standarda i medija, ostaje i dalje dobrim čuvarom otočne prepoznatljivosti.

Može li se trend eutanazije otočnosti i otočnog identiteta zaustaviti? Ima li smisla na tome raditi i oko toga nastojati? Daje li novi društveni kontekst otocima i otočnosti (ma što ona bila) šansu za opstanak? Nedvosmisleno je točno da je suvremena otočnost daleko od one koje se još sjećamo. No, to nije razlog za odustajanje. Upravo suprotno! Treba svim silama nastojati da se novoj otočnosti pristupi s pažnjom i uvažavanjem.

Ključne riječi: more, otok, otočnost, identitet, izolacija, jezik

WHAT MAKES INSULARITY?

Summary

Since ancient times, islands, both individually and as archipelagos, have been a unique world, fenced taken to its territory defined by the sea. This fact determined decisively islanders and their social behavior, their belonging to the island. On the other side, against this limitation produced by isolation, the islanders, thanks to the sea in to which the island swam, were in constant contact with the then-known world, exhibited to the various influences that reached their shores.

The bearers of modern Croatian insularity are getting older and fewer in number, under permanent conditions by land pressure and land influences. New islanders, mostly uninterested in traditional way of belonging to the island are more numerous and more powerful. Leveling factors of every kind, from standard language to modern communications, systematically they neutralize the surviving forms of former insularity. The state, focused on heavy infrastructure and without a clear island strategy, ignores “unimportant”, much cheaper investments in science, culture, education... which are at the very foundations of uniqueness fragile island communities. Resistance to changes in the experience of islands and insularity is getting weaker. There are fields which, despite everything, still survive. Not so much because of the systematic island policy, as much because of deep and early rootedness in the island soul. Such an example is the language that despite depersonalization under the pressure of standards and the media, it remains a good sense with the deception of island recognition.

Can the trend of euthanasia of insularity and insular identity be stopped? Does it make sense work on it and strive for it? Does it give a new social context to the islands and does it (whatever it is) have a chance for survival? It is unequivocally true that it is contemporary insularity far from the one we still remember. But that is not a reason to give up. Use on the contrary! One should make every effort to approach the new archipelago with care and appreciation.

Keywords: sea, island, insularity, identity, isolation, language